

Stripovi koje smo voleli

Izbor stripova i stvaralaca sa prostora bivše Jugoslavije u XX veku

The Comics We Loved

Selection of 20th Century Comics and Creators from the Region of Former Yugoslavia

Živojin Tamburić, Zdravko Zupan i Zoran Stefanović

Stripovi koje smo voleli

Izbor stripova i stvaralaca sa prostora
bivše Jugoslavije u XX veku

The Comics We Loved

Selection of 20th Century Comics and Creators
from the Region of Former Yugoslavia

Živojin Tamburić, Zdravko Zupan i Zoran Stefanović

omnibusstrip

Beograd, 2011.

Autori i priređivači • **Authors and editors:** Živojin Tamburić, Zdravko Zupan i Zoran Stefanović

Predgovor • **Foreword:** Pol Gravet / Paul Gravett

Recenzenti • **Reviewers:** Momčilo Rajin, Vasa Pavković i Slobodan Ivkov

Želimo da se zahvalimo ljudima koji su nam pomogli podrškom, građom i savetima • **We would like to thank the following people who have helped us with their support, materials and advices:** Iztok Sitar, Sandi Buch i Uroš Sajko (Ljubljana); Mladen Novaković, Rudi Aljinović, Marko Šunjić, Tihomir Tikulin, Krešimir Zimonić, Dušan Gačić, Darko Macan, Vladimir Šagadin, Zlatko Stanzer i Bojan Krištofić (Zagreb); Željko Gašić, Saša Paprić i Udruga „Stripos“ (Osijek); Ljerka Radojčić i „Bijela pčela“ (Rijeka); Vane Trajkov (Veles); Sofija Trenčovska, Goran Trenčovski i „Asterfest“ (Skoplje); Zlatko Milenković i „Strip vesti“, Sibin Slavković i redakcija „Stripoteke“ (Novi Sad); Svetlan Obradović (Šabac); Dragan Vulović, Slobodan Jović, Mirko Popović, Dragoslav Jovanović, Jugoslav Gorunović, Danka Tamburić, Oliver Praštalo, Milan Nenad, Zoran Đukanović, Dejan Begović, Dragoljub Ristić, Ljubomir Kljakić, Sanja Đurković i „Evro Giunti“, Saša Rakezić, Žarko Milićević i „Emitor“, Dušan Mladenović i „Veseli četvrtak“, Kulturna mreža „Projekat Rastko“, „TIA Janus“, Milinko Stefanović i Arhiv „Biljeg“, Rade Tovladijac i „Betterfly Studio“, Zoran Tucić i inicijativni odbor Udruženja stripskih umetnika Srbije, Askario Popović (Beograd); Rajko Milošević (Barselona); Mark Dojl / Mark Doyle i „DC – Vertigo“ (Njujork); Pol Gravet / Paul Gravett (London), „Stripzona“, „BDS grupa“.

Izdavač • **Publisher:** „Omnibus“

www.omnibus.rs

office@omnibus.rs

Grafički dizajn • **Graphical Design:** Sanja Popov, „Omnibus“

Za izdavača • **On behalf of the publisher:** Dejan Vlaškalić

Upiti za prevodna i druga prava • **Inquires for translation and other rights:**

Živojin Tamburić, direktor projekta • **project director**

z.tamburic@blueyonder.co.uk

Saradnici redakcije • **Editorial assistants:** Borivoje Grbić, Nenad Petrović i Predrag Ivanović

Prevod na engleski • **English translation:** Živojin Tamburić

Prevod sa makedonskog i slovenačkog • **Translation from Macedonian and Slovene:** Zoran Stefanović

Prevod sa poljskog • **Translation from Polish:** Dušan Vladislav Pažderski

Prevod sa italijanskog • **Translation from Italian:** Savo Raičević

Korektura srpskog • **Serbian proofreading:** Zoran Stefanović

Štampa • **Printing:** „Publikum“, Beograd

Tiraž • **Circulation:** 500

Napravljeno u Srbiji • **Made in Serbia** – 2011.

Uz podršku Udruženja stripskih umetnika Srbije • **Supported by Association of comic artists of Serbia**

Sva prava za predstavljene slike i tekstove pripadaju njihovim stvariocima ili drugim nosiocima pojedinačnih prava. Ovi materijali prikazani su u akademsku svrhu i uzeti su iz navedenih javnih izvora, izuzevši članke pisane posebno za knjigu i skenirane autorske originale. • **All rights for the images and texts belong to their respective creators or other individual copyright holders. These materials are reproduced solely for the fair use, academic purpose, taken from public sources, referenced here, except texts written specifically for this book and scanned original artworks.**

Prava za knjigu u celini • **Rights for the book as a whole:** © Živojin Tamburić, Zdravko Zupan i Zoran Stefanović

Slike na naslovnoj strani: Maurović – „Uglomi, gospodar pećine“; Hecl – „Baf vođa karavana“; Kordej – „Stranac“; Nojgebauer – „Tarzanovim stopama“; Lobačev – „Baron Minhauzen“; Kerac – „Kobra“; Solovjev – „Carev štitonoša“; Bednjanec – „Durica“

Slike na poslednjoj strani: Biuković – „Koko“; Lavrić – „Rdeći alarm“; Zograf – „Dopisnica iz Pančeva“

ISBN 978-86-87071-03-2

Sadržaj • Contents

Predgovor • Foreword	6
Uvod • Introduction	8
Izbor stripova i stvaraoca - po crtačima • Selection of comics and creators – by artists	13
Marjan Amalietti	15
Ano i Nep – Jovan Nikolić i Vojislav Psončak	16
Živorad Atanacković – Žika	16
Ozren Bačić	17
Stjepan Bartolić – Štef	18
Niko Barun	19
Ivica Bednjanec	20
Žarko Beker	25
Stanko Bešlić	28
Ferdinand Bis – Ferdo	28
Edvin Biuković – Eddy	29
Aleksandar Bizetić – Saša	32
Radivoj Bogičević	32
Tošo Borković	34
Dragan Bosnić	34
Vlatko Brozović	37
Dušan Bunardžić	38
Branislav Cvetković – Čika Brana	38
Tihomir Čelanović	39
Rastko Ćirić	39
Vladimir Delač	40
Goran Delić	42
Radovan Devlić	43
Milorad Dobrić	47
Saša Dobrila	51
Borivoj Dovniković – Bordo	51
Nedeljko Dragić	54
Magda Dulčić	55
Bojan M. Đukić	56
Goran Đukić – Gorski	56
Novica Đukić	57
Miodrag Đurđić – Miša	57
Mladen Đurović	58
Marijan Ebner	58
Ivana Filipović	59
Ljubomir Filipovski	59
Ludvig Fišer / Ludwig Fischer	60
Dušan Gačić	61
Aleksa Gajić	62
Kostja Gatnik	64
Desanka Glišić – Desa	65
Sergej Mironović Golovčenko	65
Frano Gotovac	66
Vsevolod Konstantinović Guljević	66
Aleksandar Hecl	67
Vladimir Herceg	70
Mirko Ilić	71
Dime Ivanov – Dimano	73
Miodrag Ivanović – Mikica	73
Radivoje Ivanović – Rade	74
Slobodan Ivkov	74
Zvonko Jačimovski	75
Zoran Janjetov	75
Đorđe Janković – Đuka	78
Bogdan Jovanović	79
Branislav Jovanović – Brana	79
Dušan Jovanović	80
Milan Jovanović	80
Irena Jukić–Pranjić	82
Marjan Kamilovski	82
Milenko Kapetanović	83
Branimir Karabajić – Branko	83
Aleksandar Karakušević – Klas	84
Dušan Kastelic	85
Branislav Kerac	85
Helena Klakočar–Vukušić	90
Jakob Klemenčič – Jaka / Obscurator	90
Veljko Kockar	91
Ivan Koljanin – Ivica	91
Igor Kordej	92
Božo Kos	99
Nikola Kostandinović	99
Bojan Kovačević	100
Dražen Kovačević	101
Zoran Kovačević	102
Pavel Koza	103
Abdulah Kozić	103
Miloš Krnjetin	104
Miodrag Krstić	105
Vladimir Krstić	105

Novica Kruljević	106	Ferdinand Pavlović – Feri	185
Dario Kukić	106	Milan Pavlović – Mr. Stocca	185
Dinko Kumanović	107	Radomir Perica	186
Ninoslav Kunc	107	Darko Perović	186
Ivo Kušanić	108	Jelko Peternelj	189
Konstantin Kuznjecov	112	Dušan Petričić	190
Tomaž Lavrič	116	Matija Pisačić	191
Dragan Lazarević alias Dragan de Lazare	119	Branko Plavšić	191
Marinko Lebović	119	Askanio Popović	192
Sebastijan Lehner	120	Ivan Puljak	192
Đorđe Lobačev	120	Toni Radev	193
Željko Lordanić	125	Petar Radičević – Pera	194
Darko Macan	127	Julio Radilović – Jules	195
Miodrag Marković – Miša	128	Vujadin Radovanović – Vuja	201
Momčilo Marković – Moma	128	Siniša Radović	202
Rade Marković	130	Aleksije Rahnner	203
Joško Marušić	130	Bojan Redžić	205
Stevo Maslek	131	Dušan Reljić	206
Nikola Maslovara – Masli	131	Oton Antun Reisinger – Oto	207
Dubravko Mataković	132	Esad Ribić	208
Andrija Maurović	134	Dragan Rokvić	209
Petar Meseldžija	147	Ratomir Ruvarac	209
Emir Mešić	147	Dragoslav Ruvidić – Rule	210
Saša Mihajlović	148	Boban Savić – Geto	210
Radič Mijatović – Miša	148	Dragan Savić	211
Jevrem Milanović – Ješa	149	Danijel Savović	212
Milan Miletić	149	Antoan Simić – Toni	213
Slobodan Milić	150	Iztok Sitar	213
Ljubomir Milojević – Ljubac	151	Krešimir Skozret	214
Božidar Milojković – Bam	151	Sibin Slavković	215
Rajko Milošević – Gera	152	Zoran Smiljanić	215
Đorđe Milović	155	Robert Solanović – Bob	216
Miroljub Milutinović – Brada	156	Sergej Solovjev	217
Nikola Mitrović – Kokan	159	Aleksandar Sotirovski	222
Ahmet Muminović	160	Lazar Sredanović – Lazo	223
Nikolaj Muster – Miki	161	Franjo Srezović – Ratko	224
Zoltan Naderđ / Nagygyörgy Zoltán	162	Vladimir Stankovski	224
Dejan Nastić	163	Lazar Stanojević	225
Nikola Navojev	163	Jovan Stojanović alias John Radley	226
Dejan Nenadov	167	Zoran Stojiljković – Kiza	226
Branislav Nikolić – Brana	168	Dragan Stokić – Rajački	228
Valter Nojgebauer / Walter Neugebauer	168	Franja Straka	228
Željko Pahek	176	Goran Sudžuka	229
Goran Parlov	181	Zdravko Sulić	231
Josip Parmaković	183	Zdenko Svirčić	232
Dušan Pavlić	183	Ivan Šenšin	234
Boro Pavlović	184	Iztok Šušteršič	236
Dragoljub Pavlović	184	Boris Talijančić	236

Zoran Tanev	237	Ismet Voljevica – Ico	248
Tihomir Tikulin – Tico	237	Nenad Vukmirović	249
Milan Tomas	238	Dušan Vukojev – Duda	250
Miomir Tomić	238	Wostok i Grabowski /	
Igor Toševski	239	Danilo Milošev i Borislav Grabović	251
Rade Tovladijac	239	Ante Zaninović	252
Milan Trenc	240	Krešimir Zimonić	253
Mladen Trnski	241	Aleksandar Zograf / Saša Rakezić	255
Zoran Tucić	242	Željko Zorica	257
Vojislav Vasiljević	244	Zdravko Zupan	257
Božidar Veselinović – Boža	244	Danijel Žeželj	258
Vladimir Vesović – Vlada	246	Dimitrije Živadinović – Miki	260
Igor Vilagoš	246	Dobrosav Živković – Bob	260
Nikola Vitković	247	Desimir Žižović – Buin	262
Istaknuti stvaraoči • Distinguished creators	263		
Istaknuti magazini i sveske • Distinguished magazines and comic books	269		
Istaknuta stripska publicistika • Distinguished writing about comics	275		
Izvori i literatura • Sources and literature	281		
Indeks • Index	295		
Sažetak • Summary	309		
Beleške o autorima ove knjige • Notes about the authors of this book	311		

Predgovor

Svojevremeno me je zaskočio jedan stripski kadar. Šta je tražio impresivni portret Boja Džordža, engleske pop senzacije 80-ih godina, briljantno dat u stilu francuskog majstora Mebijusa, u primerku *Yu strip magazina* koji mi je poslao jedan od velikodušnih dopisnika? Ista ta tabla iz „Bernarda Panasonika“, koju je napisao i nacrtao Zoran Janjetov, data je na stranicama i ove knjige. Bio sam njome toliko uzbuđen da smo kourednik, Piter Stenburi i ja izdvojili ključni kadar i objavili ga 1983, zajedno sa kratkim osvrtom i kontakt-podacima, u prvom broju novog britanskog magazina za stripsku kulturu *Escape (Bekstvo)*. Dakle, već sam neko vreme bio upoznat, zahvaljujući međunarodnim kontaktima i susretima sa posvećenicima koji su posećivali London, sa nekim bogatstvima stripske kulture Jugoslavije, a u ovoj knjizi i vi ćete možda naći neka imena koja su vam poznata iz radova štampanih u drugim zemljama.

Ali ova nova knjiga Živojina Tamburića, Zdravka Zupana i Zorana Stefanovića zaista odvaljuje poklopac kovčega s blagom, roga izobilja prepunjenog draguljima. Unutra su ovi smeli i oštroumni priređivači ostvarili izuzetno postignuće, pročešljavajući hiljade tabli stripova i stripskih kritika, i destilovali opčinjavajuću azbuku crtača i scenarista koji su oblikovali i razvijali ne samo strip svoje domovine već u nekoliko slučajeva i svetski strip.

Ako bih i mogao da izdvojim nekoliko ličnih favorita, čiji su mi radovi već bliski, ipak vam ostavljam na desetine drugih da ih sami proberete. Govoreći o ličnim iskustvima, knjiga me je podsetila na britke, istančane sekvence Mirka Ilića, od kojih su se neke bile pojavile u američkim magazinima *Heavy Metal (Teški metal)* i *Epic (Junački)*. Uživao sam ponovo u mahnitim ispadima „Protmena“ Dubravka Matakovića, načinjjenih u stilu ludih groteski Bazila Volvertona, Kena Rida ili Jakovitija. Od svojih ranih početaka, Igor Kordej ili preminuli, veoma ožaljani, Edvin Biuković, bili su majstori u stvaranju uzvišenog realizma. Bio sam takođe privučen snažnim grafizmom Danijela Žeželja, koji je, kao i Kordej, ostvario uspeh u američkim stripskim sveskama. Tomaž Lavrič me je zabljesnulo „Bosanskim basnama“, kada sam ih otkrio u francuskom izdanju na Međunarodnom stripском festivalu u Angulemu.

Što se očeva-osnivača tiče, razni prijatelji su mi skrenuli pažnju na zadivljujuću životnost likova Andrije Maurovića, čija čuvstva i pojave kao da iskaču sa table. Videvši ovde i nove primere, mogu samo da mu se još više divim za hrabro postavljanje likova unutar prirode, od pobesnelog mora do usijanih pustinskih krajolika, gde su nebo i zemlja podeljeni samo jednom tananom crtom obzorja. Isto je tako umu teško pojmiti virtuoznost i raznovrsnost Valtera Nojgebauera ili Julesa Radilovića kako nam je ovde prikazana. Ja inače pratim i alternativnu scenu kad god sam u prilici, tako da kada je „Slab-o'-Concrete“ („Betonska ploča“) prevela jedan od Vostokovih albuma na engleski, to je za mene bila ulaznica u njegovu predivno nadrealnu vasseljenu. I naravno, Zografove psihološke drame prenosile su snažnije od bilo kojih novinskih vesti istinsku traumu NATO bombardovanja u Srbiji. Bilo je zadovoljstvo pozvati ga u London na festival „Comica“ 2004. godine.

Zatim, u knjizi ima i istinskih otkrovenja, mnogih probranih pojedinačnih tabli koje nam daju da nazremo umetnikove darove. Na primer, divio sam se kompoziciji i skoro kaligrafskoj liniji na privlačnim stranicama Ive Kušanića, kao i izuzetnoj obradi „Čarobjaka iz Oza“ Đorđa Lobačeva. U skoro-slikarima Đorđu Miloviću, Željku Paheku i Zoranu Tuciću, kao i u mnogim drugima u ovoj knjizi, imamo savremene stvaraoce od istinski međunarodnog značaja. A tu je i jedan očigledan detalj – preovlađivanje muških crtača. Nadajmo se da će se rastući svetski značaj stvarateljki odraziti i na ovaj region u godinama koje dolaze.

Uvek sam opčinjen kako veliki stripski inovatori, gde god da izniknu, mogu da utiču na svetski razvoj ovog medija. Iako je moguće uočiti snažne spoljne uticaje na neke ovde zastupljene crtače, od Diznijeve škole smešnih životinja i zasenjjućeg ilustrativnog realizma Aleksa Rejmonda, do francusko-belgijskih majstora Eržea, Frankena, Žiroa/Mebijusa i Bilala, pri čemu je ovaj poslednji i sam rođen u Jugoslaviji, toliko je podjednako jasno da su mnogi jugoslovenski umetnici preuzeli ova nadahnuća ali i razvili sopstvene zasebne pristupe, tako da se neki glavni talenti odavde istinski izdvajaju kao inovatori svetske klase i značajni vizionari. Čak su mi i radovi izvedeni pod uticajima ili pod žanrovskim ograničenjima još uvek privlačni jer njima umetnici zabavljaju svoju publiku i stvaraju sopstvenu lokalnu varijantu popularnih opštih mesta i stilova.

Pažljivo probrani uzorci u ovom pregledu čine da poželim da pročitam cele priče ovih autora, da otkrijem njihov pun narativni efekat i objavu njihovih jedinstvenih pripovednih svetova. Uveren sam da će im ovaj temeljno istraženi i raskošno ilustrovani leksikografski rad doneti odavno čekano i potpuno zasluženu pažnju. Nadam se da će knjiga učiniti da još njihovih stripova budu cenjeniji i poštovaniji kao suštinski činilac jugoslovenskog književnog i likovnog nasleđa kao i današnje stvaralačke kulture. Takođe se nadam da će ova knjiga dovesti do toga da se više ovih radova prevede na razne jezike, da bi to postali stripovi koje će voleti ljudi širom sveta.

London, oktobra 2010.

Pol Gravet, pisac, selektor izložbi, istoričar međunarodnog stripa i direktor Festivala „Comica“ u Londonu (www.paulgravett.com i www.comicafestival.com)

Foreword

One panel jumped out at me straight away. What was an arresting portrait of British Eighties pop sensation Boy George, brilliantly captured in a style strongly influenced by French master Moebius, doing in a copy of *Yu Strip* magazine, which one of my generous correspondents had sent me? That same page, from "Bernard Panasonik" written as well as drawn, by Zoran Janjetov, shows up in these very pages. I was so struck by it that co-editor Peter Stanbury and I extracted that key panel and ran it with a brief review with contact details in the first issue in 1983 of our new British comics culture magazine, *Escape*. Now I'd been aware for some time, thanks to my international contacts and meeting enthusiasts visiting London from abroad, of some of the treasures of Yugoslavia's comics culture, and you too may find some names here who are familiar from their work published in other countries.

But this new book by Živojin Tamburić, Zdravko Zupan and Zoran Stefanović really blows the lid off of this treasure chest, brimming with a cornucopia of gems. Between them, these intrepid, discriminating compilers have realised an exceptional achievement in this book, by combing diligently through thousands of pages of comics and comics reviews to distill a captivating alphabet of artists and writers who have shaped and enhanced not only the comics of their homeland but in several cases the comics of the world.

If I can single out here a few personal favourites who I have some familiarity with already, I am leaving dozens more for you to pick out for yourself. In terms of my exposure to them, I was reminded here of Mirko Ilić's striking, sophisticated sequences, a few of which had shown up in *Heavy Metal* and *Epic* magazines in the USA. I luxuriated once again in the delirious excesses of Dubravko Mataković's "Protman", working in the tradition of zany grotesqueries by the likes of Basil Wolverton, Ken Reid or Jacovitti. From their earliest evidence, Igor Kordej and the late, much-lamented Edvin Biuković were clearly maestros in the making of heightened realism. I was also drawn to the powerful graphics of Danijel Žeželj, who like Kordej has gone on to success in American comic books. Tomaž Lavrič made quite a splash with his "Bosnian Fables" when I discovered them in their French edition at the Angoulême International Comics Festival.

As for founding fathers, various friends had alerted me to the compelling vitality of Andrija Maurović's characters, whose emotions and presence seem to leap off the page. Seeing further examples here, I admire him all the more for his bold positioning of figures within nature, from storm-tossed seas to the stark desert landscapes, white with heat, sky and earth divided by horizons of one fragile line. It is just as hard to believe the virtuosity and diversity of output by Walter Neugebauer or Jules Radilović as demonstrated here. I also closely follow the alternative scene wherever I can, so when „Slab-o'-Concrete" in Britain translated one of Wostok's albums into English, it was the ticket for me into his wonderfully surreal universe. And of course Zograf's psychodramas conveyed more powerfully than any regular news media the real traumas of the Nato bombings on Serbia. It was a delight to invite him to London in 2004 for the Comica Festival.

And then there are the revelations here, all these choice individual pages that give a glimpse of an artist's talent. For example, I marvel at those 14 panels of Ivo Kušanić's eye-catching flow of compositions and almost calligraphic linework, or Đorđe Lobačev's exquisite renderings adapting "The Wizard of Oz". In artists like Đorđe Milović, Željko Pahek and Zoran Tucić, and plenty more between these covers, we have contemporary draughtsman of truly international calibre. And there lies one point - the overwhelmingly male dominance of the medium as evidenced here. The growing global significance of women creators on 21st century comics will hopefully be reflected in this region as well in the years to come.

I am always fascinated with how the great innovators in comics, wherever they spring from, can go on to affect how the medium evolves around the world. While it is possible to spot the powerful external influences on several artists featured here, from the Disney funny animal school and the glamorous illustrative realism of Alex Raymond to the waves of Franco-Belgian masters from Hergé and Franquin to Giraud/Moebius and Bilal, the latter born in Yugoslavia himself, it is equally clear that many Yugoslav artists took these inspirations and developed their own distinctive approaches, and certain major talents here truly stand up as world-class innovators and remarkable visionaries. Even the more relatively derivative or genre-defined offerings here still entice me, because here are artists entertaining their audiences and making their own local variations on popular tropes and styles.

The carefully selected samples in this survey make me long to read these creators' whole stories and discover their full narrative impact and the evocation of their unique storyworlds. I am sure that this meticulously researched, lavishly illuminated reference work will help bring them much overdue and well-deserved attention. I hope that it will also encourage more of their comics to be respected and honoured as a major element of the former Yugoslavia's literary and artistic heritage and current creative culture. I also hope that it will lead to more of these works being translated into various languages, so that they can become comics which more people around the world can come to love for themselves.

London, October 2010

Paul Gravett, writer, curator, international comics historian and director of Comica Festival, London (www.paulgravett.com and www.comicafestival.com)

Uvod

U ovom izboru **stripova koje smo voleli** izdvojili smo oko 400 stripova i stripskih serijala koji su bili prepoznati od strane publike ili kritike kao zapažena ostvarenja. Njihovi tvorci su oko 200 crtača i isto toliko scenarista i pisaca, često velika imena kulture Jugoslovenske Evrope.

Izbor je dat u obliku slikovite i osnovne informacije, a namenjen je ljubiteljima stripa da se podsete u čemu su uživali, onima koji neredovno čitaju stripove da ih navede da nastave sa zanemarenim zadovoljstvom, a onima koji nikada nisu čitali stripove da ih podstakne da se zainteresuju za ono što su propustili.

Ova knjiga – uprkos svih svojih ograničenja, ali i prvenstvene težnje da bude upotrebljiva najširoj publici – može se gledati i kao prvi pokušaj u istoriji istraživanja popularne kulture da se uradi kritički, vrednujući lek-sikon jugoslovenskog stripa.

Izbor je obavljen od strane trojice autora koji imaju dugogodišnje iskustvo u čitanju i sakupljanju stripova, ali i u studioznom i aktivnom praćenju domaće i strane stripske produkcije i kritike. Prilikom odabira stripova korišćeni su sledeći kriterijumi: kvalitet crteža i scenarija, originalnost, uticaj na druge autore, popularnost i postojanost tokom vremena. Izboru stripova naročito su pomogli objavljeni komentari o stripovima brojnih stripskih kritičara, tako da smo ih citirali svuda gde smo smatrali da je njihov glas precizniji nego što bi to bio naš. (Na nekim mestima su citati iz kritika blago prilagođeni, da bi čitaocu bio jasan kontekst.)

Stripovi su prikazani po crtačima i prostor im je dat (polovina ili cela strana) u skladu sa ukupnom procenom prema kriterijumima odabiranja. Ponekad su stripovi grupisani u cikluse da bi se uštedelo u prostoru.

Stripovi i autori ove knjige potiču sa prostora bivše Jugoslavije. Baš kao i u Zapadnoj Evropi ili Sjedinjenim Američkim Državama, strip se u svom modernom obliku razvijao i na prostoru bivše Jugoslavije još od druge polovine XIX veka – jezici su bili zajednički ili srodni, postojalo je zajedničko tržište i produkcija, a dalji razvoj je nastavljen i u državama nastalim posle početka raspada Jugoslavije 1991. godine. Samo neke od ovde predstavljenih stripova autori su uradili za strane izdavače, te oni nisu objavljeni na prostoru bivše Jugoslavije u XX veku. Napomenimo, iz razloga političke korektnosti, da je izraz „jugoslovenski“ u knjizi korišćen isključivo tehnički, u naučnom značenju – etnokulturnom i geografskom – bez ikakve primisli koja bi se ticala današnje ili buduće (geo)političke situacije ili bilo čijih nacionalnih osećanja. To su sve teme koje se ne tiču predmeta knjige, čija jedina ambicija jeste da slavi stripove i njihove stvaraoce.

Odlučeno je da XX vek bude vremenska odrednica ovog izbora. To je vek u kome je strip doživeo puni razvoj kao umetnička forma i stekao mesto u popularnoj i elitnoj kulturi. Sledeći, XXI vek, verovatno će definisati neki novi umetnički oblik, a strip, „deveta umetnost“, zauzeće mesto među „davno“ uspostavljenim oblicima kulture.

Zbog lakšeg predstavljanja, stripovi su provizorno pojašnjeni žanrovskim odrednicama. Lista mogućih žanrova je velika, a i genologija je sama po sebi naučno polje u razvoju, ali je odlučeno da se upotrebe sledeći termini: apstrakcija, avantura, deca, dokument, drama, erotika, naučna fantastika, fantazija, humor, rat, strava, superju-naci i triler.

Svaki strip ima dva zaglavlja – jedno sa podacima o stripu, a drugo sa komentarima o stripu. Podaci o stripu navode crtača, naziv stripa, scenaristu, žanr, broj strana/kaiševa/epizoda, prvo publikovanje stripa (P), a u slučaju da strip nije skeniran iz prvog izdanja, onda i odakle je strip skeniran (S). Komentari o stripu često navode citat već publikovane kritike, sa imenom autora, mestom objavljivanja i datumom, a u većini slučajeva mikrokritike su pisane specijalno za ovu knjigu i tada su data samo imena autora.

Ime i prezime – pseudonim crtača (rođen-preminuo)

Naziv stripa (Comics Title)

scenario (script)

žanr (genre)

ukupan broj strana / kaiševa / epizoda

(P – prvo Publikovanje) – izdanje (godine kada je strip izlazio), izdavač, grad, godine objavljivanja ovog izdanja

(S – odakle je strip Skeniran) – izdanje (godine kada je strip izlazio), izdavač, grad, godine objavljivanja ovog izdanja

Žarko Beker (1936-)

Humoristički stripovi (Humorous Comics)

scenario (script): Marcel Čukli (1921-1998) i Žarko Beker
humor (humour)

„Mak Makić“ 8 tabli, „Špiljko“ 15 tabli

(P) magazin – *Plavi vjesnik* (1964 i 1966), „Vjesnik“, Zagreb, 1954-1973.

(S) „Mak Makić“ – *Strip revija*, Udruga „Strip forum“, Zagreb, 2009-

U nemogućnosti da se objavi puno dvojezično srpsko-englesko izdanje, autori su odlučili da zbog osnovne upotrebljivosti za inostrane čitaoce, ova knjiga bude objavljena na latiničnom pismu, umesto na standardnoj srpskoj cirilici.

Prevodi stripških naslova na engleski dati su isključivo kao informativni i radni, što ne znači da će budući zvanični prevodi stripova imati isti naslov.

Na kraju knjige dato je 16 istaknutih stvaralaca (crtača, scenarista i urednika), 16 periodičnih stripških izdanja, te 16 publicističkih dela, važnih za prihvatanje stripa kao umetničke forme. Ovaj deo je uvršćen da bi obezbedio osnovne podatke ljudima koji ne čitaju stripove, ali je preveden i na engleski jezik (uvek zelenim slovima), da bi se informacija o uspesima stripa kao umetničke i kulturne forme, na prostoru bivše Jugoslavije, proširila i po široj svetskoj zajednici.

Mada je knjiga zahtevala puno istraživanja i uključila mnoge od najboljih stručnjaka Zapadnog Balkana, moramo istaći da su neki rezultati daleko od konačnog. To se ne odnosi samo na biografske podatke za manje poznate ili anonimne autore, već i za neke dugotrajne serijale – ponekad izvorne edicije nisu bile kompletno dostupne ili je podatak uziman iz sekundarnih ili tercijarnih izvora. Priređivači, naravno, žale zbog povremene faktografske nepreciznosti ili mogućih grešaka. Ipak, smatramo da čak i ponegde nepotpuni podaci imaju barem orijentacionu vrednost, a potpuna preciznost dobiće se tek budućom bibliografijom jugoslovenskog stripa.

Moguće je da smo – po vašem, a često i našem mišljenju – neke stvaraoce, stripove, izdanja ili kritike ovom prilikom neadekvatno zastupili ili čak preskočili, ali za ovo prvo izdanje postojeći kriterijumi i resursi omogućili su nam ovoliko. Međutim uzdamo se da bi i na ovaj poduhvat trebalo staviti ono poslovično: *Nastaviće se...*

Nadamo se da ćete u ovoj knjizi naći neke željene, ali do sada nedostajuće informacije, i da će ona ostvariti doprinos kulturi i baštini u oblasti stripške umetnosti na prostorima bivše Jugoslavije. I nadamo se da ćete uživati u njoj – baš kao što smo mi uživali dok smo je pripremali i za sebe i za vas.

Živojin Tamburić
Zdravko Zupan
Zoran Stefanović

Beograd – London, septembar 2010.

Introduction

In this **selection of comics we loved**, we have selected approximately 400 comics and comic series which have been acknowledged by public and critics as notable achievements. Their creators are about 200 artists and the same number of scriptwriters and writers, often notable names in the culture of South-East Europe.

This selection has been carried out through the use of visual and basic information, with the idea to remind devoted comic fans of what they have enjoyed, to motivate irregular comic readers to continue with forgotten pleasures and to inspire people who have never read comics to discover something they have missed.

This book – despite all its limitations and its primary aim to be useful to the widest audience – can be viewed as a first attempt in the history of popular culture studies to produce a critical lexicon of Yugoslav comics.

The selection was undertaken by three authors who have many years of experience in reading and collecting comics, but also in the production and criticism of domestic and foreign comics. The following criteria were used during the selection: quality of art and script, originality, influence on other artists, popularity and lasting value through time. While selecting, of particular help to us were published comments by numerous comic critics, and we quote them wherever we felt that their voice is more precise than could have been ours. (Occasionally, the quotes from the reviews were slightly adjusted to make the context clear to the reader.)

The comics are presented by artists and occupy the space (full page or half page) in accordance with their assessment, based on the criteria explained above. Sometimes, comics are grouped into cycles to save some space.

Comics and authors of this book come from the region of the **former Yugoslavia**. Just like in Western Europe or the United States, comics in their modern form evolved in the former Yugoslavia from the second half of the 19th century – the languages were common or related, there was a single market and production, and further development continued in all countries after the dissolution of Yugoslavia in 1991. Only some of the presented comics were published abroad and not in the region of former Yugoslavia in the 20th century. Let us note, for the sake of political correctness, that the term “Yugoslavian” in the book is used only technically, in its scientific meanings – ethno-cultural and geographical – without any implications related to current or future (geo)political situations or anyone’s national feelings. Those are all topics not related to this book whose only ambition is to celebrate comics and their creators.

It was decided that the **20th Century** would be the time boundary of this selection because that century witnessed the full affirmation of comics as an art form, and their subsequent entry into popular and elite culture. The next, 21st century, may define some new art forms and comics, or the “Ninth Art”, may take their place alongside “old” forms of culture.

For ease of presentation, the comics are tentatively attributed to a genre(s). The list of possible genres is extensive, and genre theory itself is a developing scientific field (genealogy), but it was decided to use the following terms: abstract, adventure, children, document, drama, erotica, science fiction, fantasy, humour, war, horror, superheroes and thriller.

Every comic has two headings, the first with information about the comics, and the second with reviews of the comics. Information about comics provides name of the artist, title of the comics, name of the scriptwriter, total number of pages/strips/episodes, data about the first publishing (P), and in the case where the scan is not the first edition, data about the source of the scan (S). Reviews of comics are often in quotations from already published critiques, with the author’s name, place of publishing and year given, but in many cases microreviews were specifically written for this book and the author’s name is provided.

Name and surname – alias of the artist (birth-death)

Comics Title

script:

genre:

total number of pages / strips / episodes

(P – first Publishing) – publication (years of publishing),

publisher, town, years of publishing of this publication

(S – source for Scan) – publication (years of publishing),

publisher, town, years of publishing of this publication

Žarko Beker (1936-)

Humoristički stripovi (Humorous Comics)

scenario (script): Marcel Čukli (1921-1998) i Žarko Beker

humor (humour)

„Mak Makić“ 8 tabli, „Špiljko“ 15 tabli

(P) magazin – *Plavi vjesnik* (1964 i 1966), „*Vjesnik*“, Zagreb,

1954-1973.

(S) „Mak Makić“ – *Strip revija*, Udruga „Strip forum“,

Zagreb, 2009-

Unable to publish a fully bilingual Serbian-English edition, the authors have decided for the sake of the basic usability for international readers, to publish this first edition in the Latin alphabet instead of the standard Serbian Cyrillic.

Translations of the comics' titles into English are given here only for information and as working variants, and do not imply that future official translations will have the same titles.

At the end of the book, we have presented 16 distinguished creators (artists, writers and editors), 16 distinguished magazines and comic books, and 16 distinguished published works related to comics, which were significant in comics being accepted as art forms. This is included as basic information for people who do not read comics, and is translated to English (always in green letters) in order to spread information about achievements in the field of comics as an art form in the region of former Yugoslavia, to the wider community.

Although the book required a lot of research and engaged many of the best experts in the Western Balkans, we must emphasize that some of the results are far from final. This applies not only to the biographical information for less known or anonymous authors, but also to a few long-lasting series – sometimes the original editions were not completely available or data were taken from secondary or tertiary sources. Editors, naturally, regret the occasional factual inaccuracies or possible errors. However, we believe that even incomplete data are at least partially useful, and the complete precision could be obtained only with a future bibliography of Yugoslav comics.

It is possible that – according to your and, often, our opinion – we have inadequately represented some artists, periodicals or reviews, or even unjustly skipped them, but for this first edition existing criteria and resources have limited us. However, we somehow have confidence that this project could make use of good old phrase: *To be continued ...*

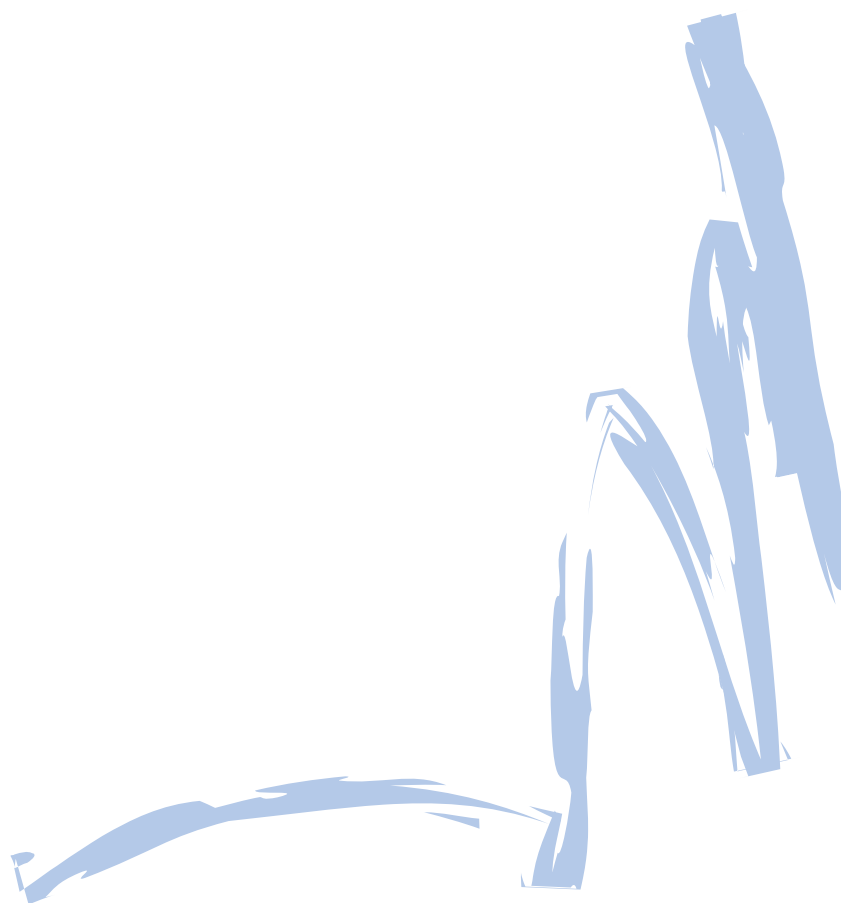
Finally, we hope that you will find some information in this book that you have long missed and that this book will contribute to culture and heritage in the art of comics across the region of former Yugoslavia. And we do hope you are going to enjoy it – just like we have enjoyed preparing it for ourselves and for you.

Živojin Tamburić
Zdravko Zupan
Zoran Stefanović

Belgrade – London, September, 2010

Izbor stripova i stvaralaca – po crtačima
Selection of comics and creators – by artists

Marjan Amalietti (1923-1988)
Pet očeva Neninog deteta (The Five Fathers of Nena's Child)

scenarij (script): Marjan Amalietti
drama (drama)
28 tabli

(P) zbirka – *Striponon* (1988), Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Srbije, Novi Beograd, 1988.

Amaliettijevih „Pet očeva Neninog deteta“ je nadahnuto vođena priča o jednom bizarnom događaju koji rađa još bizarnije posledice. Marjan Amalietti je postigao da se svih 28 tabli ovog stripa prate sa uzbuđenjem. [Žiri konkursa za strip „Stari Mačak“, 1986]

Ono što je zbnulo i opčaralo u susretu sa prvim Amaliettijevim stripom nije bila toliko neobičnost tematike, koliko preciznost vođenja priče. (...) „Pet očeva...“ su feministička priča sa kriminalističkim zapletom. Dve lezbijski orijentisane žene siluje i masakrira banda motociklista, ali ih ostavlja živima. One prećutkuju zločin, tajno priređujući svakom od počinitelaca odmazdu kastracije. Dete začeto pri silovanju odgajaju kao zajedničko, mirno živeći svoj javni život. Ova brutalno i nepatetično ispričana priča bila je praćena ekspresivnim grafizmom. [Zoran Đukanović, *NIN*, 1990]

Ano i Nep – Jovan Nikolić i Vojislav Psončak (1962- / 1961-)

Ljubav + smrt (Love + Death)

scenarij (script): Vojislav Psončak (1961-)

humor (humour)

63 table

(P) album – Ljubav + smrt, „Kondor“, Lipovljani, 1990.

Ljubav i smrt je skup priča o snovima i vlasti. Pripovedanje o vlasti ovaj album razlikuje od Waske, a priča je smeštena u kontekst operetskih režima i banana republika. Hm, zvuči poznato. Demagoški infantilizam onih koji vladaju proizlazi iz aksioma: ružni, prljavi i zli su i detinjasti. [Zoran Đukanović, Ljubav + smrt, 1991]

Jovan Nikolić je svoju uslovnu crtačku nevažnost odlučio da programski podrži naivnošću i bezazlenošću, kako vizuelnog pripovedanja, tako i dijaloga Vojislava Psončaka. Umesto pleonazma crtačke nespretnosti, dobili smo postmodernu bajku, a propusnica je pristajanje na (uvek isprva) neotkrivenu vrstu igre. [Zoran Đukanović, NIN, 1991]

Ano i Nep se bave groteskom i ironijom na teme iz naše savremenosti. Crtež je jednostavan, negde između uprošćenog crtačkog angažmana i crteža francuske škole, ali sve je u odličnoj službi šale i komike. [Živojin Tamburić]

Stripovi Psončaka i Nikolića, bez obzira na njihovu zrelosnu fazu ili milje (urbani naspram fantastičkog), uvek su imali dve glavne osobine. Prva je razvijanje filmske vrste vremena u stripu, po modelu američke i britanske komediografije, što je dovelo do razvijenih prijevoda, ali i finih humorističkih variranja majušnih situacija. Druga osobina je likovni stil koji pleše između groteske i pune karikature, uz jasnu težnju da se od scenografije, okruženja, napravi ravnopravan akter živopisnim likovima koji vam se lako zavlače pod kožu. [Zoran Stefanović]

Živorad Atanacković – Žika (1933-1998)

Hvalisav iz Gacka (Bighead from Gacko)

scenarij (script): Milorad Janković (1925-1999)

avantura (adventure)

10 tabli

(P) magazin – Zenit vanredni (1967), „Dečje novine“, Gornji Milanovac, 1966-1968.

Talenat Atanackovića usmeravao ga je prema groteskom, stilizovanom crtežu, ali on je uprkos tome, vrlo hrabro i s promenljivim uspehom insistirao na rekonstruktivnim, pseudorealističkim pričama. (...) Žika Atanacković, koji je ponajviše od svih crtača Nikad robom potpisivao svoje sličice stripa i stranice, navodeći i godine kada je što radio, i koji je sem toga ilustrovao i Zenit i mnoge druge edicije „Dečjih novina“ nije autor kojeg bismo smeli da prepustimo zaboravu. [Vasa Pavković, Naš slatki strip, 2003]

Iza sebe je ostavljao ogromno crtačko nasleđe, koje bi trebalo sakupiti na jednom mestu i revalorizovati za neke nove generacije i za nove prilike. Neko će reći da je ovo vreme drugačije, ali ja bih rekao da se trajne vrednosti ne menjaju, da se ciklično pojavljuju i prihvataju. Ceo opus Žike Atanackovića je primer za to. [Srećko Jovanović, Veliki san, 2007]

Živorad Atanacković – Žika (1933-1998)

Stripovi iz Nikad robom (Comics from Never Enslaved)

scenarij (script): Živorad Atanacković, Milorad Janković (1925-1999) i M. Perić
dokument/avantura/rat (document/adventure/war)
15 epizoda, ukupno 450 tabli
(P) sveska – *Nikad robom* (1965-1970), „Dečje novine“, Gornji Milanovac, 1963-1979.

Strip, solidno nacrtan, sledeći Veljkovu bečarsku prirodu, živo prati njegovu biografiju, i ulazak u Prvi srpski ustanak. Već u toj priči je vidljiv Atanackovićev napor da sklonost prema grotesknom prikazivanju likova obuzda grubljim potezima četkice s tušem. [Vasa Pavković, *Naš slatki strip*, 2003]

Najviše je voleo da crta istorijske stripove, priče iz prošlosti svog rodnog kraja, iz Istočne Srbije, ali je prihvatao i druge teme. Njegovi likovi i figure bili su prepoznatljivi po naročitoj izduženosti, ti likovi kao da su bili crtano ovapločenje same njegove višljaste figure i stremljenja ka dostizanju visina. [Srećko Jovanović, *Veliki san*, 2007]

Veoma plodan autor, a najviše veštine pokazao je u stripovima o Hajduk Veljku (ilustracija data) i „Herojima sa Čegra“. To su priče uzete iz narodnog predanja i istorije, ali su dograđene veštini dramaturškim obrtima, humorom i čvrstim moralnim kodeksom. [Živojin Tamburić]

Ozren Bačić

Tarzan Žarko (Tarzan Žarko)

scenarij (script): Ozren Bačić
humor (humour)
12 tabli

(P) dnevni list – *Dnevnik*, dodatak „Dečji dnevnik“ (1954-1955), „Dnevnik“, Novi Sad, 1953-

Zna se da je radio za časopis *Panorama*, koji je izlazio u Novom Sadu koji je izdavao „Dnevnik“ i da mu je glavni urednik bio Jovan Vilovac. Ovaj časopis je izlazio pedesetih godina i jedan je od retkih koji je u to vreme uspeo da stripu kao umetnosti vrati pravo građanstva u bivšoj Jugoslaviji. (...) Iako se OZRENU BAČIĆU ne zna ništa (...) sigurno je da je njegov rad bio kvalitetan i da ni malo nije zaostajao za radovima autora iz mnogo razvijenijih zemalja tog vremena. [Svetozar Obradović, *Novosadski strip!*, 2007]

Ovaj autor, koji se stripom bavio tek nekoliko godina i čiji je rad u potpunosti vezan za izdanja novosadskog *Dnevnika*, ostavio je iza sebe veoma vredan i zanimljiv opus. (...) U svom debiju Ozren Bačić nastupa kao kompletan i potpuno formiran autor. Njegov crtački izraz i stilizacija ne pokazuju nikakve naznake početništva, a šaljiva priča o izmišljenim avanturama malog lažljivca, sa poznatim motivima iz avanturističke literature, pored privlačnog crteža u diznjevskom maniru pleni i šarmantnim humorom teksta u stihu. [Vuk Marković, *Zlatno doba*, 2008]

Stjepan Bartolić – Štef (1967-)

Gluhe laste (Deaf Swallows)

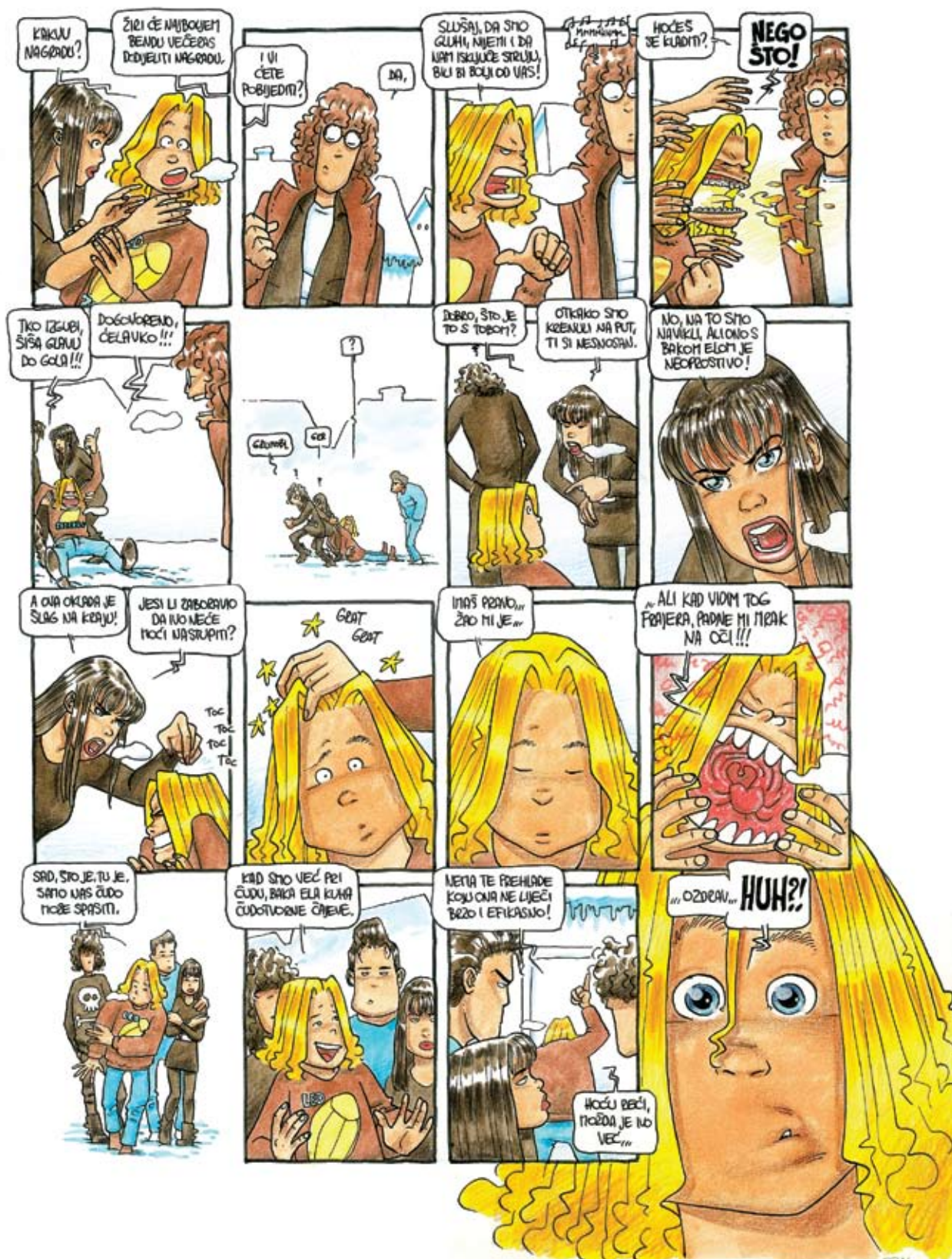
scenarij (script): Stjepan Bartolić
deca/avantura (children/adventure)

16 završenih epizoda, ukupno 300 tabli (17. u toku)

(P) magazin – *Modra lasta* (1994-), „Školska knjiga“, Zagreb, 1954-

Zapravo, pošteno je reći da je Štef jednako dobar pripovjedač kao i crtač. Njegove priče su zaista zabavne. A jednako takvi su i dijalozi i često ćete se spotaknuti o razne sitne štoseve. Kako su se „Laste“ kroz epizode i godine razvijale kao strip, i kako je Štef potrošio neke osnovne motive vezane uz nastanak i život jednog benda, njegovo je scenarističko umijeće (valjda iz nužde, kako to obično biva) postalo još vidljivije pa je u kasnijim pričama proizveo i neke vrlo dirljive momente. [Krešimir Mišak, album *Gluhe laste*, 2010]

Bartolić donosi priče iz omladinskog života u svom prepoznatljivom polukarikaturalnom maniru, sa jednostavnom, ali efikasnom karakterizacijom i neobično dramatičnim izražavanjem emocija svojih junaka. [Živojin Tamburić]

Stjepan Bartolić – Štef (1967-)

Komarac (Mosquito)

scenario (script): Darko Macan (1966-)

humor (humour)

70 tabli

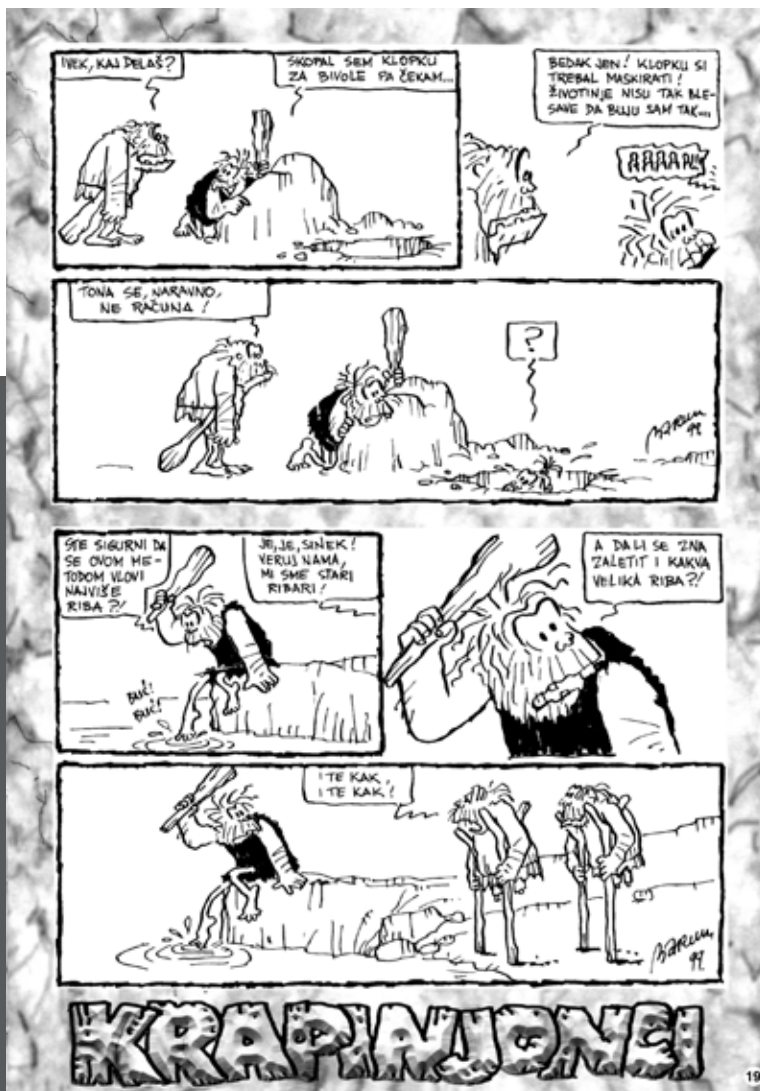
(P) magazin – Zvrk (1997-2005), „Profil international“, Zagreb, 1997–

(S) album – Komarac, „Profil“, Zagreb, 2001.

Iz osobina životinja Macan izvodi duhovite geg table, najčešće polazeći od paradoksalnih situacija, igri jezikom, viceva ali povremeno pokazujući i okretnost u tablama o Komarcu koje nemaju teksta. (...) Vidno je, takođe, da iskustva evropskog komičkog stripa Štef ukršta sa nekim od iskustava stripova o superjunacima (recimo: velike onomatopeje bitnih zvukova i šumova kao i dinamični načini kadriranja, koji po pravilu optimalno akcentuju tok priče, njene pojedinačne fragmente i duhovitu poentu). [Vasa Pavković, *Bestseller*, 2006]

Bartolić razvija priče o Komarcu na po jednoj tabli. To je dečak koji pomaže svome tati, čuvaru zoološkog vrta, i druži se sa životinjama koje govore i imaju jasno definisane karaktere. Crtež je zanatski siguran, kadrovi promišljeni, likovi prijatni za oko, a dobro odmerene Macanove šale prijaju i deci i odraslima zahvaljujući simpatičnim junacima. [Živojin Tamburić]

Niko Barun (1965-)

Krapinjonci (Stone Age)

scenario (script): Niko Barun

humor (humour)

54 table

(P) novine – *Večernji list*, Zagreb

(S) album – *Krapinjonci*, „Bookglobe“, Zagreb, 2004.

Jezgrovit konturni crtež, izveden raspoznatljivim i neprekinutim potezom, usuglašen je s dobro pripremljenim „gegom“, koji se u podjednakoj mjeri nadahnjuje općim mjestima tradicionalnih obiteljskih stripova, ali i prepoznatljivim gorko-slatkim nesporazumima iz naše svakodnevice. [Darko Glavan, predgovor katalogu Barunove izložbe, „Gag strip“, 2000]

„Krapinjonci“ sadrže humor savremenog čoveka koji je umetnut među likove neandertalaca. Ova ideja korišćena je i u stripu Džonija Harta (Johnny Hart) „B.C.“, ali likovi u američkom stripu teže intelektualizmu, dok su u „Krapinjoncima“ tek jednostavni i neugledni, kako po postupcima tako i po crtežu. Ovakav kreativni postupak čini Barunov strip osobenim i prihvatljivim. [Živojin Tamburić]

Smeštanje humorističke radnje u gornji paleolit je zgodno sredstvo za preispitivanje našeg današnjeg mentaliteta iz navodno primitivnog ugla, otkrivajući iza opšteljudskih klišeja neke potencijalno dublje antropološke istine. Barunovi kajkavski Krapinjonci, okruženi drugim plemenima (Dotepenci, Rolingstonsi, Blitvandertalci, Mujofatalisti, Lijanovići i Erektusi), svojom grubom linijom, a sličnim i humorom – baš poput kamene industrije tog doba – daju svoj humorni priloščić naučnoj činjenici da se Homo Sapiens uopšte nije menjao poslednjih 100.000 godina. [Zoran Stefanović]

SVETI NIKOLA I KRAMPUS

Ivica Bednjanec (1934-2011)

Durica (Durica)

scenarij (script): Ivica Bednjanec
deca/humor (children/humour)

oko 200 tabli

(P) magazin – *Smb: smilje i bosilje* (1986-), „Školska knjiga“, Zagreb, 1970–

Ivica Bednjanec je jedan od najkvalitetnijih i najproduktivnijih hrvatskih autora stripa svih vremena. S obzirom na veličinu, širinu, kontinuitet i raznolikost njegovog opusa, možda nisu pretjerane ocjene da je Bednjanec, uz Julesa Radilovića, naš najznačajniji crtač. Ako se tome pridoda činjenica da je Ivica Bednjanec sve svoje stripove realizirao po vlastitim scenarijima (što ga čini, pomalo paradoksalno, najproduktivnijim *scenaristom* našeg stripa), ovakve ocjene još više dobivaju na težini. [Krešimir Zimonić, katalog *Bednjanec*, 1999]

U ovom stripu, namijenjenom najmlađem uzrastu, autor zrelo i s mnogo šarma progovara o naivnom svijetu dječjih interesa, nadanja i maštanja, imitiranju odraslih, ograničujućem nedostatku znanja, tipičnom dječjem egoizmu, o problemima koji to nisu i igrama koje to uskoro neće biti. Crtež je maksimalno pojednostavljen i reduciran, a nedostatak klasične stripovske montaže (statična „objektivna kamera“) čini ovaj strip lako čitljivim i bliskim mediju filmske animacije. [Krešimir Zimonić, *Stripovi.com*]

Bednjanec je ovde, kao i u drugim svojim humorističkim stripovima, sa odlučnom i perfektnom linijom, sa junacima koji su aktivni, domišljati i neodoljivi. Svaka tabla odiše neizmernim simpatijama samog autora, kako prema akterima, tako i prema samom činu crtanja i stvaranja. [Živojin Tamburić]

Ivica Bednjanec (1934-2011)

Stubička avet (Stubička's Ghost)

scenarij (script): Ivica Bednjanec
avantura (adventure)

2 epizode, ukupno 59 tabli

(P) sveska – *Biblioteka Lale: vanredna sveska* (1966), „Dečje novine“, Gornji Milanovac, 1964-1967.

Kao svojevrsne iznimke (povijesnom ciklusu) spomenimo šarmantni mini-serijal „Petrica Kerempuh“, objavljen u *Zenitu* 1966. i prilično neobičan strip „Stubička avet“ u kojem Bednjanec spaja povijest i fikciju na vrlo zanimljiv način. [Krešimir Zimonić, katalog *Bednjanec*, 1999]

Tu su i dve nezaobilazne epizode o „stubičkoj aveti“, gde je u istorijskom miljeu postgubecovskih vremena, maskirani osvjetnik ubio Franju Tahija, osvećujući zagorske buntare. I ove, žanrovski raznovrsne epizode, potvrđivale su da je Ivica Bednjanec bio *savim nepravedno potcenjivan* i porican od savremenih hrvatskih pratilaca scene devete umetnosti. [Vasa Pavković, *Naš slatki strip*, 2003]

Sa oduševljenjem je Ivica Bednjanec prihvatio da crta priče s temama iz hrvatske istorije. Njih je radio s nekom posebnom voljom, i nije se mnogo povodio za legendama i stereotipima kada je uzimao građu iz stvarne istorije. [Srećko Jovanović, *Veliki san*, 2007]

Ivica Bednjanec (1934-2011)

Nježni (The Gentle Giant)

scenarij (script): Ivica Bednjanec
humor (humour)

oko 20 priča o Nježnom; plus oko 380 tema u *Nježni sport*
(P) magazin – *Kerempuh* (1975-1976), „Društvo hrvatskih
humorista“, Zagreb 1974-1976
(S) magazin – *SN Revija* (1976), „Sportske novosti“, Zagreb
1976-1985.

„Nježni“ je nedvojbeno autentično, autohtono, autorsko ostvarenje koje zaslužuje pažnju svih koji se interesiraju za sport i zanimanje onih koji zanima strip. [Darko Venturini, *Nježni sport*, 1980]

Bednjanec je *klasik* hrvatskog stripa. (...) Hrvatska ima velikih crtačkih imena, ali kad zađemo u labirint novinskog papira izaći ćemo samo s jednim čovjekom koji je izniman autorski (kako crtački tako i scenarijski) opus stvorio onako kako to publika voli – na serijalima. [Darko Macan, *Genije*, 2008]

Bednjanec je ovde kompletno u karikaturnom maniru, čvrstog i sigurnog crteža, sa karakterističnom debelom linijom koja uokviruje protagoniste i sa jetkim komentarima iz svakodnevnog, uglavnom sportskog života. Glavni junak je grubijan i robijaš na slobodi (verovatno upravo izašao iz zatvora ili se baš sprema da se u njega vrati) koji dominira svakom stranom stripa i nalazi se u gotovo svakom kvadratu. Njegova grotesknost je u isto vreme i simpatična, što se ostvaruje time da je obučen u robijaško odelo ili različite sportske uniforme za nekoliko brojeva premale i time što ga, bez obzira na uglavnom logične i korisne komentare, na kraju svake strane, sportske birokrate izbacuju iz stripa šutiranjem u zadnjicu. [Živojin Tamburić]

Ivica Bednjanec (1934-2011)

Osmoškolci (Kids)

scenarij (script): Ivica Bednjanec
deca/avantura (children/adventure)

33 epizode, preko 300 tabli

(P) magazin – Modra lasta (1968-2000), „Školska knjiga“,

Zagreb, 1954-

(S) album – Osmoškolci, „Privlačica“, Privlaka, 1987.

Posebno je vrijedna osobina Ivice Bednjanca u tome što didaktička poruka njegovih crtanih pripovijesti nije gruba i nametljiva. Ona je uvijek jasna, ali proizilazi iz samog događaja, a ne spominje se izričito. I tu je ovaj majstor obziran i nježan. [Ivan Kušan, Osmoškolci, 1987]

U malim pričama iz školskog i izvanškolskog života Bednjanec obrađuje razne teme bliske svakom osmoškolcu (...) jednom riječju svakodnevnica odrastanja i rješavanje uvijek prisutnih problema kao svojevrсна avantura. [Krešimir Zimonić, Stripovi.com]

Primjetan je i duh vremena u kojemu se radnja odvija: „Čuo sam da imaju najnovije ploče Eltona Johna“. Takvi detalji, zajedno s uvjerljivim prikazima okoliša (osobito vizure Zagreba) vraćaju čitatelja u neka malo starija vremena, bojeći album u štih prošlosti. [Ivan Trenkl, Osijek031.com, 2009]

U svom omiljenom crtačkom maniru, očigledno realnom, ali sa blagim pomakom prema grotesknom i komičnom, Bednjanec nam donosi lagane, ali uverljive priče iz života učenika zadnjih razreda osnovne škole. [Živojin Tamburić]

U VRTLOGU

11

Ivica Bednjanec (1934-2011)

Stripovi iz *Nikad robom* (Comics from *Never Enslaved*)

scenarij (script): Ivica Bednjanec

dokument/avantura/rat (document/adventure/war)

13 epizoda, oko 400 tabli

(P) sveska – *Nikad robom* (1965-1969), „Dečje novine“, Gornji Milanovac, 1963-1979.

Bednjančeva velika produktivnost i inzistiranje na komunikativnosti i lakoj čitljivosti priskrbili su mu epitet „pučkog zabavljača“ i autora za djecu. Njegovi stripovi bili su naprosto – stripovi. Nisu imali onaj, ponekad potrebn, začim „intelektualnog“ i „umjetničkog“. Uza sve to, Bednjanec se nije trudio kopirati inozemne uzore; bio je svoj, autentičan i nekako previše – naš! Zanimljivo je da sve to nisu bili argumenti u njegovu korist. U sredini koja blagonaklono gleda na pomodare i plagijatore, gdje se često provincijski kompleks pokušava zaliječiti afirmiranjem onih „koji rade kao vani na Zapadu“, u sredini koja često nije pravovremeno svjesna svojih autentičnih vrijednosti – to i nije tako čudo. [Krešimir Zimonić, katalog *Bednjanec*, 1999]

Stripovi iz hrvatske istorije koje je Bednjanec radio za ediciju *Nikad robom*, tokom '60-ih godina prošlog veka, kombinovali su sa mnogo uspeha žanr istorijske priče i melodrame. Dramaturški optimalno vođeni, ovi stripovi su crtani sa puno rekonstruktivne strasti i potvrđuju hrvatskog umetnika kao jednog od najvažnijih stripskih autora svog vremena. I posle pola veka „Uskočka krv“, „Nikola Šubić Zrinjski“, „Veliki ratnik“, „Graničari“ i drugi Bednjančevi stripovi nisu izgubili na značaju. [Vasa Pavković]

Izuzetno vešt sa četkicom i u dinamičkom pripovedanju, Bednjanec je predstavio neke od najlepših priča iz istorije Hrvatske: „Nikola Šubić Zrinski“ (ilustracija data), „Matija Gubec“, „Odluka pod Siskom“, „Putevima izdaje“, „Heroji sa Gvozdanskog“ i druge. [Živojin Tamburić]

23

Ivica Bednjanec (1934-2011)

Stripovi o Meksičkoj revoluciji (Comics about the Mexican Revolution)

scenarij (script): Ivica Bednjanec

avantura/rat (adventure/war)

12 epizoda, ukupno 510 tabli

(P) sveska – *Biblioteka Lale i Biblioteka Lale: vanredna sveska* (1965-1969), „Dečje novine“, Gornji Milanovac, 1964-1972, 1964-1967.

Stripovi posvećeni meksičkoj revoluciji, iz doba Vilje i Zapate, nose snažan pečat slobodarskog duha, podstican i ohrabrivani u našoj štampi '60-ih godina. Međutim, Bednjanec nadilazi stereotype i progovora humanim srcem i istinskim emocijama u pričama o ljudima izloženim teškim stradanjima, koji su prisiljeni da u golorukoj pobuni traže rešenje svoje situacije („Viva Meksiko“ - ilustracija data). [Živojin Tamburić]

Pored zavidnih veština u pripovedanju i crtežu, Bednjanca je najčešće krasila i neuobičajeno velika lična empatičnost – najdublja vrsta proživljenosti u odnosu na likove, miljee i dramske probleme svojih priča, po čemu se uvek razlikovao i oštro odskakao od nekih kolega koji nisu imali ništa manje zanatskih znanja. „Meksički ciklus“ je vrhunac važne faze u Bednjančevoj karijeri, ali i dobar primer šta je jugoslovensko čitalaštvo tražilo u stripovima jednog od svojih najomiljenijih autora – bez obzira da li su govorili o modernim školarcima, zagorskim seljacima ili Viljinim ustanicima. Vapi za reprintom u integralima. [Zoran Stefanović]

Ivica Bednjanec (1934-2011)

Barun Trenk (Baron Trenk)

scenarij (script): Ivica Bednjanec
humor (humour)

2 epizode, ukupno 20 tabli

(P) magazin – Zov (1974), „Vjesnik“, Zagreb, 1973-1974.

Dvije epizode „Baruna Trenka“ (...) spadaju među najviše domete jugoslavenskog stripa. [Borivoj Jurković, *Superstrip BIS*, 1976]

Vrlo detaljan i precizan Bednjančev rad na šaljivom stripu smeštenom u prvu polovinu 18. veka, u vreme kraljice Marije Terezije. Kostimi i scenografija su fascinantni a priča je sa grotesknim likovima i humorom karakterističnim za autora. Ove dve kratke epizode odskoču kvalitetom i šteta što ih nije bilo više jer se mogu meriti sa svetski slavim humorističkim stripovima vezanim za određenu epohu, kao što su „Asteriks“ ili „Talični Tom“. [Živojin Tamburić]

Bednjančevi scenaristički i crtački darovi prosto blistaju u „Barunu Trenku“. U ovom slučaju, ekspresivnost je namerno stilski žrtvovana da bi pedantna i elegantna linija bolje istakla manire epohe i autorovu nameru. Peripetije su komediografski precizno urađene, u najboljem pozorišnom duhu, sa ljupkom dozicom lascivnosti (poput sjajnog finiša druge epizode). Zanimljiva inovacija jeste i što u ovaj kavalirski milje Bednjanec „postmodernistički“ uvodi dva spoljna elementa, ali bez mrve pretencioznosti ili nesklada. Prvi je da junaci imaju samosvesni stav o fizičkom svog medija i znaju da se nalaze unutar stripa. Drugi novum je zgodni anahronizam – komentari iz rakursa jugoslovenskog društva sedamdesetih. Šteta je što „Vjesnikova pres agencija“ nije nastavila serijal – zabava najplemenitije sorte bila bi obezbeđena. [Zoran Stefanović]

Žarko Beker (1936-)

Zaviša (Zaviša)

scenarij (script): Zvonimir Furtinger alias Z. Gazić (1912-1986)

avantura (adventure)

4 epizode, ukupno 81 tabla

(P) magazin – Plavi vjesnik (1960-1963), „Vjesnik“, Zagreb, 1954-1973.

I pored stilske nedoslednosti, Bekerov crtež je ostao zapamćen po svojoj razigranoj liniji i karakterističnom potezu kista, i jednom za tadašnje prilike izuzetno dinamičnom kadriranju. [Nikola Maslovara, *Profil: Zaviša*, 1987]

Radjen po Furtingerovom scenariju, „Zaviša“ je bio vrlo popularan strip *Plavog vjesnika* zahvaljujući zavidnom crtežu i junačkom tonu priča. Beker pokazuje veliki talenat i to se naročito vidi u kadrovima koje radi opušteno i po sopstvenoj mašti. [Živojin Tamburić]

Apstrahujući pseudoistoričnost, mora se naglasiti da je velika zasluga „Zaviše“ to što se u stripu srednjevekovni žanr na prelazu u šezdesete vratio jedan drugačiji dramski i likovni ton, rasterećen komponente tragičnog, sa tečnim pripovedanjem i holivudskim seksepilom, lako saobraćajući i sa današnjom čitalačkom percepcijom. [Zoran Stefanović]

Plavi vjesnik

Žarko Beker (1936-)

Neven, Koraljka i Bobo (Neven,
Koraljka and Bobo)

scenarij (script): Rudi Aljinović (1936-)
avantura (adventure)

3 epizode, ukupno 38 tabli po 3 kaiša

(P) magazin – Plavi vjesnik (1964-1965), „Vjesnik“,
Zagreb, 1954-1973.

Kvaliteti stripa nedvojbeno je pridonio zanimljiv, životan, ali šarmantan scenarij Rudija Aljinovića, koji je sigurno i razložno vodio radnju kroz tri epizode. Rudi je dobro prepoznao neke karakteristične aspekte života mladih, te ih je prikladno ugradio u radnju stripa, bez filozofiranja i eksplicitnog moraliziranja. U toj sinergiji jednostavne realistične radnje i sigurne grafičke izvedbe krije se trajna vrijednost ovog stripa. [Mladen Novaković, *Koraljka*, 2009]

Veoma popularni stripovi sa omladinskom tematikom – „Operacija palac“, „Junaci planine“, „Suparnici“ – donose uzbudljive Aljinovićeve priče sa razvijenim karakterima i dobrim Bekerovim kadrovima. [Živojin Tamburić]

NEVEN,
KORALJKA
I BOBO

JUNACI PLANINE

crta: Ž. BEKER
piše: ALJINOVIĆ

scenarij (script): Marcel Čukli (1921-1998) i Žarko Beker
humor (humour)
„Mak Makić“ 8 tabli, „Špiljko“ 15 tabli
(P) magazin – *Plavi vjesnik* (1964 i 1966), „Vjesnik“, Zagreb, 1954-1973.
(S) „Mak Makić“ – *Strip revija*, Udruga „Strip forum“, Zagreb, 2009-

Za razliku od stripova sa realističnijom tematikom, Bekerovi humoristički stripovi pokazuju još više dinamike, narativnih bravura, te talentovanog i samostalnog umetnika. Virtuozna debela linija četkicom, komične situacije i simpatični likovi čine Bekerove humorističke stripove, „Mak Makića“ (ilustracija data) i „Špiljka“ kvalitetnim ostvarenjima. [Živojin Tamburić]

S obzirom na činjenicu da nisu dalje serijalizovani, karikaturni stripovi ostaju simpatična fusnota realističkog maticu Bekerovog opusa. „Mak Makić“ je viteška pustolovina, lepršavog i neobavezujućeg Čuklijevog scenarija. Za razliku od realističke stilizacije, gde je crtač eksperimentisao raznim stilovima ili čak referisao na druge crtače, u ovom je simpatičnom delcu jasno pokazao urođenost velikog crtačkog dara, a na momente je izvanredno kadrirao po modelu realističkog akcionog stripa. Osrednji „Špiljko“ je žanrovski srodan američkoj „Porodici Kremenko“, ali je u Bekerovom slučaju reč o naglašenoj socijalnoj satiri: paleolitska zajednica živi po društvenom obrascu Titove SFRJ šezdesetih. [Zoran Stefanović]

scenarij (script): Danko Oblak prema romanu Milana Nožinića
rat (war)
2 epizode, ukupno 21 tabla
(P) magazin – *Plavi vjesnik* (1960), „Vjesnik“, Zagreb, 1954-1973.

Po čitalačkoj anketi omiljenih rubrika *Plavog vjesnika*, jedina konkurencija Denu Deriju (pobedio u fotofinišu) bio je Bekerov i Oblakov strip o stvarnoj ličnosti, Nikoli Demonji, proslavljenom partizanskom borcu. Ovu adaptaciju Nožinićevog romana pamtljivom čini Bekerov elegantni način korišćenja crno-belog u dobroj likovnoj tradiciji američkog novinskog stripa, ali i naglašena melodramska linija ljubavnog trougla između lepog Borice i dvojice saboraca – Demonje i Grive. Uprkos prevelikim sažimanjima priče u odnosu na izvornik, ovaj rad je na trenutke prilično dobro odslikao raspoloženje na oslobođenim prostorima Slavonije, donoseći u naš strip nešto od uzvišene i mračne atmosfere klasičnog Holivuda. [Zoran Stefanović]

Stanko Bešlić (1955-)

Zelena planeta (Green Planet)

scenarij (script): Stanko Bešlić
erotika (erotic)

54 table

(P) album – *Zelena planeta*, Stanko Bešlić, Zagreb, 1989.

Čudovište je dobroćudno i beznađežno zaljubljeno u lepoticu, koja je istovremeno i heroj ove parodije žanra epske fantastike. Etici stereotipnog heroja suprotstavlja se strah čudovišta kao žrtve. Ono ne biva ubijeno, pa time i konvencije žanra ostaju neispunjene. [Slobodan Ivkov, *Zelena planeta*, 1989]

Bešlić je kompletan autor značajnog stripovskog umeća, klasičnog crteža i elegantne linije. On se naročito iskazao u stripovima sa temom junačke fantastike koja je bila samo okvir da iskleše neke izuzetne erotske stranice. S obzirom na to da erotski stripovi nisu bili široko zastupljeni na prostoru bivše Jugoslavije, to Bešlićevo mesto u istoriji lokalnog stripa čini posebnim. [Živojin Tamburić]

ATLANTIDA

Ferdinand Bis – Ferdo (1910-1980)

Atlantida (Atlantis)

scenarij (script): Ferdo Bis, dijalozi Marcel Čukli (1921-1998) prema romanu Pjera Benua / Pierre Benoit
avantura (adventure)

20 tabli

(P) magazin – *Zabavnik* (1943), Hrvatski tiskarski zavod, Zagreb, 1943-1945.

Tokom 1943. godine, Ferdo Bis je neko vreme saradivao sa *Zabavnikom* braće Nojgebauer, a onda je iznenada prestao da crta, definitivno se opraštajući od medija koji je zaokupljao njegove stvaralačke potencijale u periodu od 1938. do 1941. godine. [Draginčić i Zupan, *Istorija jugoslovenskog stripa I*, 1986]

Djelo francuskog pisca Pierrea Benoita (1886-1962), fantastično-pustolovni roman *Atlantida*, preveden je na brojne jezike (u nas izdan 1921), svojom je zanimljivom fabulom naveo slikara i ilustratora Ferdu Bisa da ga prenese u strip: bez prethodno napisanog scenarija, izravno je iz knjige, po vlastitom osjećaju za priču, prenosio u slike sadržaj romana. Kompletan crtež stripa, dovršen 1942, preuzet je za objavljivanje u *Zabavniku*, pa je novinar i urednik Marcel Čukli napisao i unio u strip odgovarajuće tekstovne natuknice i dijaloge. [Strip revija, 2009]

Strip je urađen u u realističkom stilu, sigurnog kadriranja i montaže, a Bisova priča iz nekog izmišljenog sveta predstavlja u stvari kritiku bilo kog totalitarnog režima. [Živojin Tamburić]

Edvin Biuković – Eddy (1969-1999)

Salvatore (Salvatore)

scenarij (script): Edvin Biuković i Darko Macan (1966-)

humor (humour)

4 table i 6 polutabli

(P) magazin – *Patak* (1988-1989), „Požega-press“, Slavenska Požega, 1986-1995.

„Salvatore“ je strip sa nešto jačom dozom crnog humora... [Karim Zaimović, obrazloženje žirija konkursa, *Mladost*, 1989]

Ovo je jedan rani i neobični strip za Biukovića jer mu je crtež obično precizan i očišćen od suvišnih detalja. Ovdje je sve zamrljano i prljavo, mada precizno izvedeno, pa je čak i glavni junak u ritama i otrovan (ajkula uquine kada ga pojede). Biuković ovim stripom samo potvrđuje svoju umetničku raznovrsnost i imaginativnost. [Živojin Tamburić]

Edvin Biuković – Eddy (1969-1999)

Koko (Koko)

scenarij (script): Ivan Kušan (1933-)

humor/avantura (humour/adventure)

2 epizode, ukupno 38 tabli

(P) magazin – *Modra lasta* (1992-1994), „Školska knjiga“, Zagreb, 1954-

(S) album – *Koko: Koko u Parizu, Ljubav ili smrt*, „Faust Vrančić“, Zagreb, 2000.

Biuković se hrabro uhvatio u koštac sa dvjestotinjak stranica teksta (pisac Ivan Kušan – „Koko u Parizu“) i pokušao zadovoljiti i popularnoga romanopisca i naručitelja, uredništvo *Modre laste*, te istodobno zainteresirati desetine tisuća čitatelja, a pri tom ne iznevjeriti svoje visoko postavljene umjetničke kriterije. Pokušao je to Eddy i – uspio. (...) Uvijek ćemo iznova biti očarani lakoćom kojom Eddy crta osobe u pokretu, nonšalantnošću njegove linije, koja je onako tanka i krhka, a tako vješto i moćno ocrtava karaktere i raspoloženja. [Željka Horvat-Vukelja, *Koko*, 2000]

Eddy se nikad nije crtački „izvlačio“ i uvijek je pošteno odrađivao svaki kadar što je rezultiralo iznimnom kvalitetom koju je čitalačka publika itekako znala prepoznati. Urednicima tako nije preostajalo ništa drugo nego pogledati mu kroz prste znajući da će na kraju dobiti iznadprosječno ostvarenje, ako već ne i remek-djelo. Bez stagniranja, forsirajući se u težnji ka perfekcionizmu svakim novim stripom i ilustracijom postajao je sve bolji dok se krug njegovih obožavatelja sve više širio. Utjecaj koji je imao na generacijski blisku grupu ljudi okupljenu oko stripa u Zagrebu bio je ogroman. [Marin Radišić, *Zarez*, 2006]